

Kallista mainekilpailua kansainvälisillä julkaisufoorumeilla

■ Keijo Hämäläinen

Tiede tuottaa kiihtyvässä määrin uutta tietoa, joka yhtäältä muodostaa pohjan tieteen kehitykselle ja toisaalta tarjoaa mahdollisuuksia tiedon yhteiskunnalliseen hyödyntämiseen. Uuden luomisen lisäksi yhtä tärkeää on vanhan tiedon tämentäminen osana tieteen itsensä korjaavuutta. Tämän vuoksi jokaisen tutkijan eettinen velvollisuus onkin saattaa tutkimustuloksensa mahdollisimman pian kansainvälisen tiedeyhteisön tietoon: kriittisesti arvioitavaksi ja edelleen jalostettavaksi. Tiedejulkaisemisen kansainvälistyminen ja digitalisoituminen ovat nopeuttaneet tiedon leviämistä ja edesauttaneet tieteen kehityksen nopeutumista.

Mutta onko tieteellisessä julkaisemisessa tapahtunut jo paradigman muutos? Ohjaako tieteellistä julkaisemista enemmän sen käyttö tieteellisen ”tuottavuuden” mittarina osana tutkijan meritoitumista tai tutkimusrahoituspanoksen tulokellisuuden indikaattorina kuin tieteellisen tiedon välittämisen itseisarvo? Negatiivisin julkaisutoimintaa ohjaava paine tulee kustannusmarkkinoiden kaupallisilta toimijoilta, jotka tarkastelevat tieteellistä julkaisutoimintaa ensisijaisesti kaupallisesta näkökulmasta.

Jo 1600-luvulla tieteelliset seurat ottivat veto vastuun tutkimustulosten julkaisemisen nopeuttamisesta luomalla tieteellisten kirjojen rinnalle lyhyempiä tieteellisiä artikkeleita sisältäviä säännöllisiä julkaisusarjoja. Motivaatio oli puhtaasti tieteellinen. Kustannustoiminnan mahdolliset voitot kotiutettiin tieteen edistämiseen osana tieteellisten seurojen toimintaa. Tällä periaatteella

toimivat edelleenkin kaikki Tieteellisten seurojen valtuuskunnan (TSV) yhteydessä toimivat kansalliset seurat. Taloudellisista voitoista ei kuitenkaan voi juuri puhua. Tutkimustulosten jakaminen osajulkaisuuihin monografioiden sijaan on tiedon leviämisen nopeutumisen kautta kiistatta edesauttanut myös tieteen nopeampaa kehitystä. Toisaalta se on johtanut ”publish or perish” -kulttuurin myötä usein myös tutkimustulosten ja tutkimuksellisten kysymyksenasettelujen tarpeettomaan fragmentoitumiseen ja julkaisujen laadun heikentymiseen. Tieteellisten julkaisujen lukumäärä kasvaa eksponentiaalisesti ja tuplaantuu tällä hetkellä joka yhdeksäs vuosi.

Julkaisujen lukumäärän mittaamisen tilalle onkin haettu jo pitkään laadullisia kriteereitä julkaisujen vaikuttavuuden arviointiin. Julkaisuai-neistojen digitalisoituminen on mahdollistanut jalostuneempien bibliometristen menetelmien käyttämisen osana laadunarviointia. Vuosien ja joskus vuosikymmentenkin saatossa artikkelin saamat sitaatit mittaavatkin melko hyvin tutkimusjulkaisun vaikuttavuutta. Yliopistojen kirjastojen omien tilausaineistojensa valintaan alun perin kehittämä ”Journal Impact Factor” mittaa hyvin myös julkaisusarjan yleistä vaikuttavuutta. On kuitenkin tärkeää tiedostaa, että julkaisu ”High Impact Factor” -lehdessä ei yksiselitteisesti takaa yksittäisen artikkelin laatua. TSV onkin osana laajaa kansainvälistä yhteisöä allekirjoittanut ”The San Francisco Declaration on Research Assessment (DORA)” -vetoituksen koskien Journal Impact Factorin ylikorostunutta käyttöä

yksittäisen tutkijan arvioinnissa.

Tutkijayhteisö tuottaa tutkimustiedon, kirjoittaa ja nykyään pääosin myös ”lato” tekstin digitaalisilla valmisalustoilla sekä suorittaa keskuudessaan vertaisarvioinnin, ”oman toimen ohessa” -työnä. Lehtikustantajat tarjoavat työlle digitaalisen alustan, hoitavat prosessin logistiikan sekä kokoavat julkaisut painettaviksi kokonaisuuksiksi ja digitaalisesti jaettaviksi paketeiksi omilla tietokannoissaan. Tämä työ on arvokasta, ammattimaisesti hoidettua ja keventää akateemisen yhteisön työtaakkaa. Se ei ole ilmaista, mikä on tärkeä tiedostaa.

Tiedeyhteisön ja tiedekustantajien yhdessä tuottamien aineistojen kauppaaminen takaisin tutkijoiden kotiorganisaatioille on kuitenkin hyvin kannattavaa liiketoimintaa. Suurimman tiedejulkaisijan, Elsevierin, liikevoitto oli vuonna 2014 lähes 1,5 miljardia euroa, 37 % sen liikevaihdosta. Sen emoyhtiön RELX Groupin tuotto oli lähes 2,5 miljardia. Viiden suurimman tiedekustantajan tuottomarginaalit ovat olleet viime vuosina jatkuvasti kolmenkymmenen prosentin paikkeilla. Lehtien keskittyminen muutamaa suureen kustannustaloon on mahdollistanut tiedekustantajille otolliset pakettihinnoittelut. Viiden suurimman tiedelehtipaketin tilausten kansalliset kokonaiskustannukset Suomessa ovat olleet vuosina 2012–16 yhteensä lähes 64 miljoonaa euroa. Suomi on juuri nyt aloittamassa seuraavan sopimuskauden neuvottelut Elsevierin kanssa kirjastojen muodostaman konsortion, FinELib:n, koordinoimana. Kustannusten nousu olisi saatava hallintaan. Hallitusohjelman korkeakoulusektorille kohdentamat leikkaukset tuovat oman reunaehdonsa neuvotteluille.

Tieteen avoimuus ja erityisesti tieteellisen tiedon avoin jakaminen, Open Access, ovat niin ikään merkittävä julkaisufoorumi muokkaava kehityssuunta. Avoimuus ja siihen liittyvä tiedonlouhinnan mahdollistaminen luovat maaperää uudelle tieteelliselle oivalluksille. Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) onkin

määritellyt ”Avoin tiede ja tutkimus” -hankkeessa haasteellisen tavoitteen: nostaa Suomi avoimen tieteen johtavaksi maaksi jo vuoteen 2017 mennessä. OKM, Suomen Akatemia ja muutamat korkeakoulut ovatkin ryhtyneet sanoista tekoihin avoimuuden edistämiseksi. Toimintakulttuurin edistäminen vaatii kuitenkin asennemuutoksen lisäksi selkeitä investointeja osamiseen ja digitaalisten alustojen luomiseen ja ylläpitämiseen. Toivottavasti tähän löytyy tiukassa taloudellisessa tilanteessa konkreettisia resursseja osana hallituksen kärkihankkeita. Tärkeää on huolehtia myös siitä, että kansallinen lainsäädäntö tukee avointa tiedettä muun muassa tiedonlouhinnan mahdollistamiseksi.

Julkaisufoorumi on TSV:n yhteydessä toimiva kansallinen hanke, jonka tarkoitus on identifoida ja luokitella tieteenalakohtaisesti laadukkaita julkaisufoorumeita. Julkaiseminen kansainvälisesti parhaissa tiedelehdissä lisää suomalaisen tieteen näkyvyyttä ja vaikuttavuutta vahvistaen kansainvälistä verkostoitumista. Organisaatioille Julkaisufoorumi tarjoaa tukea oman toimintansa kehittämiseen, mutta on tärkeää muistaa, että se ei sovellu yksittäisen tutkijan arviointiin. Koska Julkaisufoorumin tarjoamaa laatuvertailua käytetään yliopistojen rahanjakomallissa, on sen tarjoama tieteellisten lehtien laatuluokittelu kuitenkin väistämättä julkaisufoorumiin ohjautavaa.

Herääkin kysymys, milloin julkaiseminen Open Access -lehdissä nousee tai tulisi nousta erilaisten tulostittareiden osaksi. Tämän aika on pian, mutta muutos tulee toteuttaa siten, ettei suomalaisen tieteen ja tutkijoiden kansainvälinen kilpailukyky vaarannu. Suomalaisen tutkimusyhteisön tulisi kuitenkin olla mukana kansainvälisessä eturintamassa avoimuuden edistämisen edelläkävijänä.

Kirjoittaja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan hallituksen puheenjohtaja ja Helsingin yliopiston vararehtori.